

SCHILDE RENÉ

Petőfizoo – Egy kiállításszervezés tapasztalatai

PETŐFI PÁPAI ARCAI A TÖRTÉNETI FORRÁSOK ÉS LEGENDÁK TÜKRÉBEN

KÉTEZERHUSZONHÁROM MÁRCIUS 7-ÉN nyílt meg a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményi Könyvtárában a Petőfizoo emlékévként az új Petőfi-kiállítás „Én középserű ember nem leszek” címmel. A tárlat megnyitását természetesen egy hosszabb szervezési, előkészítési folyamat előzte meg, amely egy több hónapos anyaggyűjtési fázissal kezdődött. Ennek során jónéhány, Petőfi pápai diákévként érintő témában kérdések, értelmezési problémák, eltérő tudományos, kutatási álláspontok merültek fel. Arra törekedtünk, hogy az új tárlat tudományosan megalapozott tartalommal jelenjen meg, ezért a felmerülő kérdésekben szükségszerű volt az alaposabb feltárás, utánajárás, majd bizonyos álláspontok elfogadása, azok kiállításban való megjelenítése.

TÖRTÉNETI FORRÁSOK ÉS „LEGENDÁK”

Az előkészületek során fel kellett mérni azt, hogy milyen gyűjteményi leltári dokumentumok, múzeumi műtárgyak és — ha már könyvtárról van szó, melynek nagyon gazdag a Papensia Gyűjteményében őrzött Petőfi-könyvállománya — milyen könyvek képezhetik a kiállítás tárgyi bázisát.

A Petőfi Sándor pápai diákévként kapcsolatban forrásértékként bíró dokumentumoknak csak bizonyos részével rendelkezik a Református Gyűjtemények, kiemelendő ezek közül a Képzőtársulat jegyzőkönyve¹, a Református

¹ DREL I. 7.n. I. A főiskolai képzőtársulat jegyzőkönyve 1841–1862.

Kollégium iskolaszékének jegyzőkönyve², a Képzőtársulat Érdemkönyve³, vagy például a kollégium törvénykönyve, amelybe Petőfi Sándor adatai is bejegyzésre kerültek⁴.

A történeti források másik részét országos gyűjtemények őrzik, mint például Petőfi Sándor Szeberényi Lajos barátjához írt, Pápáról címzett két fennmaradt levelét (Petőfi Irodalmi Múzeum⁵, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára⁶), a Kolmár József emlékkönyvébe írt köszöntő sorokat⁷, a Bárány Gusztáv: *Literaturai zsengek* című füzetének belső borítólapján olvasható aláíráspróbákat⁸, a „Hányszor mondad, hogy látni...” c. vers tankönyvi kötetéblán szereplő fordítását, amely Heinrich Heine egyik versének Petőfi Sándor által készített fordításpróbája⁹.

A pápai emlékezet részét képezik a kortársak által a XIX. század második felében ránk hagyott visszaemlékezések is, amelyeket Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi* című munkája első kötetének köszönhetően olvashatunk gyűjteményes formában.¹⁰ Ezek a memoárok tapasztalatunk szerint döntő mértékben formálják a helyi emlékezet Petőfiről alkotott képét, ugyanakkor viszont ezeket a forrásokat megfelelő óvatossággal kell kezelni, azok szubjektív jellege miatt.

„Az emlékirat, a visszaemlékezés szemtanúk vallomása, tehát értékes történeti forrás, de mert szubjektív, olykor egyoldalú és felületes, a felhasználótól a szokottnál is alaposabb forráskritikát kíván.” — írja Horváth Julianna, a Politikatörténeti Intézet Levéltárának vezetője. Ez a kívánt alapos forráskritika az elmúlt évtizedek, évszázadok során azonban nem feltétlen valósult meg, az ún. „Petőfi-legendák” egymást erősítve formálták a pápai Petőfi-képet.

Hatvany Lajos is törekedett forráskritikával kezelni az általa publikált visszaemlékezéseket, sőt, az 1967-ben, Hatvany halála után kiadott 3. kiadásban maguk a szerkesztők is korrekciót végeztek olyan esetekben, amikor az értel-

² DREL I. 7.a. VI. A református főiskola iskolaszéki jegyzőkönyve 1841–1867.

³ DREKK O. 155df. A pápai ref. főiskolai képzőtársulat Érdemkönyve 1841–1844.

⁴ DREKK O. 89o. A pápai ref. kollégium 1836. évi törvénykönyve.

⁵ Petőfi Irodalmi Múzeum P.33. Petőfi Sándor Szeberényi Lajosnak írt levele. Pápa, 1842. július 7.

⁶ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fond VII/178. Petőfi Sándor Szeberényi Lajosnak írt levele. Pápa, 1842. november 2.

⁷ Petőfi Irodalmi Múzeum P.23. Petőfi Sándor Kolmár József emlékkönyvébe írott sorai, 1842.

⁸ Petőfi Irodalmi Múzeum P.92. Petőfi Sándor névalíráspróbái iskolatársa, Bárány Gusztáv: *Literaturai zsengek* c. könyvének belső borítólapján, 1842.

⁹ Petőfi Irodalmi Múzeum P.91. „Hányszor mondad, hogy látni...” c. vers kötetéblán szereplő fordítása, Heinrich Heine versének Petőfi Sándor által készített fordításpróbája, 1842.

¹⁰ HATVANY Lajos: *Így élt Petőfi*. Első kötet. Bp., Magvető, 1967. 939.

mezés, következtetés szerintük a Hatvany Lajos által „gyűjtött szöveg félreértésén” alapult.¹¹ Jól tükrözi például Hatvany Lajos Jókai Mór visszaemlékezéseinek forrásértékéről alkotott véleményét az Orlai Petrics Soma írásához lábjegyzetben fűzött kritikus kommentár.¹²

Sok esetben nehéz volt visszakövetni a Petőfi Sándor szájába adott kijelentéseket, a róla szóló történetek hitelességét, forrásértékét. A „*Kiskőrösön születtem, csak azt röstellem, hogy luteránusnak.*” – kijelentéssel például Kovalovszky Miklós irodalomtörténész 1944-es értekezésében találkoztam¹³, ezt a gondolatot Ferenczi Zoltán munkáján¹⁴ át csak Várady Antal visszaemlékezéséig¹⁵ lehetett visszavezetni. Ez a Petőfinek tulajdonított mondat azért került fókuszba egy időre az anyaggyűjtés során, mert kérdés volt, hogy lehet-e Kovalovszky Miklós gondolatmenetére alapozva arra a feltételezésre jutni, miszerint lehetett valamilyen jelentősége annak, hogy a költő gyermekkori evangélikus iskolái után, amikor már szülei nem tudták támogatni tanulmányait, és így azt sem várhatták el, hogy evangélikus felekezetű intézménybe járjon, a pápai református kollégium mellett döntött. Ebből a kijelentésből kiindulva az a feltételezés is erősebb forrásháttérrel rendelkezne, hogy mivel a korban a kálvinista hitet tartotta a közvélemény az igazi magyar vallásnak¹⁶, ez esetleg szerepet játszhatott a magyarságát bizonyítani akaró Petőfi reformátussághoz való vonzódásában.

A „FÖLDÖNFUTÓ” PETŐFI

A pápai időszak vizsgálata kapcsán izgalmasnak tűnt az a megközelítési szempont is, hogy a 18 éves diák Petőfi milyen lelkiállapotban érkezett Pápára, és hogyan élhette meg az itt töltött időszakot. Ennek vizsgálata és az ebből származó információk főként diákok számára tartott tárlatvezetések miatt

¹¹ HATVANY: i. m. (1967) 9–10.

¹² „Ezek szerint tehát Jókainak utóbb közlendő emlékezése, mely szerint nem volt szabad színházba járni, épp oly kevésbé felel meg az igazságnak, mint Jókai egyéb emlékezései sem.” Vö. HATVANY: i. m. (1967) 380. [Megjegyezzük, hogy az iskolai törvények tiltották a deákoknak a színházba járást, így ebben az esetben alighanem Jókainak volt igaza. – H. J.]

¹³ KOVALOVSZKY Miklós: Petőfi nevéről. = Irodalomtörténet (A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata) 33 (1944) 2. sz. 60.

¹⁴ FERENCZI Zoltán: Petőfi életrajza. I. kötet. Bp., Franklin Társulat, 1896. 32.

¹⁵ VÁRADY Antal: Hol született Petőfi? = Magyar Politika. 1872/210.

¹⁶ BRANDT, Juliane: A nemzeti történelem protestáns koncepciója az első világháborúig. = Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László tiszteletére. Szerk.: Ablonczy Balázs – ifj. Bertényi Iván – Hatos Pál – Kiss Réka. Bp., 2002. 150.

került fókuszba. (Az „úgysem lesz belőle semmi” ostfyaasszonyfai kijelentés okozta csalódás, a pápai diáktársak által Petőfire alkalmazott „bús baka” elnevezés a társadalmi környezet véleményét tükrözte.) Veres Zsuzsa magyar szakos gimnáziumi tanár Petőfi-émlékév kapcsán tartott előadásában hangzott el az a kérdésfeltevés, amely a kiállítás alapkoncepciójának kialakításában alapvető fontosságú: Pápának fontos Petőfi, és mi úgy mutatjuk be a tárlatban, hogy fontos év volt az 1841/1842-es pápai év az ő életében is, de vajon tényleg meghatározó jelentőségű, fordulópont jellegű volt számára a pápai időszak, ő is úgy élhette-e meg?

A költő néhány évvel később így emlékezett meg a kamasz koráról, fiatal felnőtt éveiről: „*Hat esztendeig voltam istentől, embertől elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömeinek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.*”¹⁷ Ennek az időszaknak részét képezi a pápai diákév is, amikor 18–19 éves volt. Pápai időszakát is meghatározta a nélkülözés, a folyamatos pénzhiány, ezt tudjuk a forrásokból, ugyanakkor ebben a tanévben szakmai sikerek is érték, mint pl. „A borozó” c. versének megjelenése az Athaeneumban, vagy éppen a képzőtársulati élmények és az Örömnünnepen aratott siker. Szeberényi Lajosnak a következő sorokat írta 1842 nyarán Pápara való megérkezéséről: „...*Sopronba értem. Itt tanulni akartam, de nem volt semmim..., onnan Pozsonba mentem; itt is úgy jártam; végre innen Pápára, s itt némileg csillámlani kezdett szerencsecsillagom... S így vagyok itt Pápán, s noha tengődöm, de mégis itt vagyok, és némi reménnyel...*”¹⁸

Vajon mi maradt meg benne erősebb alapélményként erről az időszakról? A földönfutó-lét, vagy az első költői sikerek? Ezekre a kérdésekre vizsgálatunk során nem igazán kaphattunk egyértelmű választ, tehát a feltételezések, megérzések szintjén kellett maradnunk.

¹⁷ PETŐFI Sándor: Úti levelek Kerényi Frigyeshez. 11. levél. = SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 281.

¹⁸ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajoshoz (Pápa, 1842. július 7.) = SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 388–389.

HOL SZÜLETETT PETŐFI?

Hosszú, évszázados vitatéma volt tudományos, illetve amatőr kutatói körökben a „Hol született Petőfi?” kérdés, amelynek során a pápai dokumentumokra való hivatkozás több esetben előtérbe került. Ebben a kérdésben a kiskőrösiek számára kiemelt fontosságú dokumentum a pápai kollégium felvételi könyve, míg például a szabadszállási „elmélet” hívei előszeretettel hivatkoznak a pápai iskolai értesítőre¹⁹, ahol az ő településük van feltüntetve, „Otthon” címen Petrovics Sándor neve mellett. Bár ma már szakmai körökben alapvetően nem kérdőjeleződik meg a kiskőrösi születési hely, azért még vannak kutatók, akik más megoldás mellett érvelnek, abból kiindulva, hogy a Kiskőrös csak keresztelési helyként van feltüntetve a helyi evangélikus keresztelési anyakönyvben, a születési hely megnevezése nélkül.

Mi — miközben a kiskőrösi születési helyet tartjuk elfogadottnak — nem erre fókuszáltunk a fejezetcímbe szereplő kérdés feltevése kapcsán, hanem a „Petőfi Sándor Pápan született” közismert szállóigére helyeztük a hangsúlyt. Ezt a kijelentést helyeztük inkább középpontba, és ennek írásos bizonyítéka (Bárány Gusztáv füzetének borítólapján található aláíráspróbák) köré szerveztük a tárlat ezen témáját, amelyre egy későbbi fejezetben térünk ki.

MIÉRT MENT EL PETŐFI PÁPÁRÓL?

Petőfi pápai időszakának értékelését illetően talán az egyik legérdekfeszítőbb kérdés, amely némiképp kapcsolható az egyik előző fejezetben feltett kérdéshez (Hogyan értékelte a költő a pápai időszakát?), hogy mi lehetett az 1842 novemberében történt távozás valódi oka.

A legelterjedtebb álláspont a Petőfi által Szeberényi Lajosnak írt indoklásra támaszkodik: „*Lásd, barátom! színésszé kell lennem, kell, nincs semmi menedék; szülőim nem segíthetnek, s Pápan nincs semmi alkalmam, mellyel a nyomorú filléreket életem tengetésére megszerezhetném.*”²⁰ A következő év márciusában viszont már árnyaltabb képet fest saját távozásának okairól a költő: „*Tehát miután minden tervem az ott maradhatás ügyében dugába dőlt, s fájdalom- és örömtelt szívvel értem Fejérvárra... Örömmel mentem oda, mert a*

¹⁹ DREL G. I. 2587. A Pápai Reformált Főiskola 1841/42. évi értesítője, 33–50.

²⁰ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajoshoz (Pápa, 1842. november 2.) = SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 390.

pálya várt rám, melyért élek, melyért lélekzem; — de fájdalommal is, mert tudtam, hogy e lépés villámcsapás lesz szüleimre".²¹ Ebben a helyzetelemzésben már megjelenik az a motiváció is, miszerint a Pápáról való távozás miatti fájdalomérzet mellett egy új örömteli várakozás érzése is ott volt a költő szívében, nagyon gyorsan feledtetve a „dugába dőlt” tervek miatti csalódást: az oly vágyott színészi pályán való érvényesülés lehetősége a fehérvári vándortársulatban.

Egy 1846-os német nyelvű önéletrajzi vázlatában már nem szerepel a finansziális ok, egyértelműen a függetlenség iránti vágyat említi meg a távozás okaként: *„Különleges ellenszenv bármiféle alá-fölérendeltségi viszonytal szemben, ezért többször elhagyta az iskolát... A katonaságtól való visszatérése után újra iskolába járt, de csak egy évet tudott kibírni ott a függetlenség iránti folyamatos vágyakozása miatt...”*²²

Kiállításunkban Egressy Gábor vándorszínésznek a pápai diák Petrovics Sándorra kifejtett hatását bemutatva Kiss József elméletét is megjelenítettük, aki egy tanulmányban fejtette ki a távozás okait. Álláspontja szerint nyilvánvaló, hogy a fiatal Petőfi éppen a színészet iránti vágytól hajtva hagyta el a várost.²³ *„Mindezek után megalapozottnak érezzük a feltevést, hogy Petőfi Pápáról való távozásának okát végső soron Egressy ottani vendégszereplésében kell keresnünk, amelyből új ösztönzéseket kapott s amely új távlatokat nyitott előtte... De hogyan valósíthatja meg a kettős célt együtt? Tanulóként semmi esetre sem. A képzőtársasági szaválás, magánybeszéd előadása csak pótcselekvés: ő valóságos, korlátozatlan, teljes értékű színészi munkára vágyik... Mint színész lehet egyúttal költő is, de az iskolához való kötöttség kizárja a két cél egyidejű szolgálatát.”*²⁴ — vonja le a konklúziót Kiss József.

A Szeberényihez írt két pápai levélben búcsúzásként leírt „Színész és literátor”, ill. „Művész és költő” kettős önmeghatározás is némiképp ebbe az irányba mutat, a két tevékenység ilyen módon való összekapcsolása jól érzékelteti az út- és hivatáskeresés folyamatát.

²¹ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajoshoz (Kecskemét, 1843. március 5.) = SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 392.

²² „Ausserordentliche Abneigung gegen jede Subordination; darum entließ er von der Schule mehrmals... Nach seiner Rückkehr vom Militär ging er wieder in die Schule, konnte aber wegen seinem fortwährenden Hange zur Unabhängigkeit nur ein Jahr aushalten.” (Német nyelvű önéletrajzi vázlat, 1846 május vége – június eleje) = SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 256.

²³ KISS József: „Művész és költő!” Petőfi megváltása a pápai kollégiumtól. = 1823–1973 Petőfi. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 10.). Szerk.: V. Nyilassy Vilma. Népművelési Propaganda Iroda, 1973. 85–106.

²⁴ KISS: i. m. (1973) 102.

„PETŐFI PÁPÁN SZÜLETETT”

A kiállítás koncepcionális tervezése során egyértelmű volt, hogy a „Petőfi Sándor Pápan született” szállóige tematizálása mindenképpen helyet kap a tárlat keretei között, hiszen ez óhatatlanul rámutat arra a tényre, hogy az 1841/1842-es tanév, illetve az 1842-es naptári év kezdőpontnak tekinthető Petőfi művészi pályafutásának elindulásában. Természetesen ennek fókuszában az első, nyomtatásban megjelent költemény, „A borozó” megjelenése áll, de az új művésznév megalkotásának ténye is alátámasztja 1842 fordulópont jellegét. Az emlékévkapcsán Kiskőrösön megnyílt „Hét év” Petőfi-kiállítás koncepciója is ebből a ténymegállapításból indul ki: 1842-ben kezdődött a költő művészi pályafutása, ő pedig ennek az évnek jelentős részét (1842. január – 1842. augusztus) Pápan töltötte.

Tény, hogy a költő a pápai tanév során alapvetően a Petrovics Sándor nevet használta. Az Érdemkönyvbe beírt művei és az Athaeneum-ban megjelent bor-dala olvasásakor e névvel találkozunk.

A „Petőfi Sándor Pápan született”-kijelentés, a művésznév megszületése kapcsán elsőrendű bizonyíték a Bárány Gusztáv iskolatárs füzetének borítólapján olvasható, aláíráspróbaként szereplő „Petőfy” névalak. A köztudatban általánosan elfogadottá vált az a vélekedés is, hogy a képzőtársulati Érdemkönyvben olvasható „Tolvaj huszár” c. költeményt írta alá először a költő Petőfi Sándorként. Tény, hogy valóban olvasható ez a névalak a vers alatt, amelyet később áthúztak, és a Homonnai álnevet írták fölé. Ugyanakkor a Kiss József és Martinkó András által szerkesztett „Petőfi Sándor összes költeményei” kritikai kiadásában²⁵ a vers eredettörténetének bemutatása során a szerzők azt állítják²⁶, hogy a Petőfi névaláírás a Petrovics névalak egy későbbi átírásaként olvasható az Érdemkönyvben, és minden bizonnyal egy idegen kéznek köszönhető az átírás, tehát nem ez az első, a költő által Petőfiként aláírt verse. Ennek az álláspontnak a végleges tisztázása egyelőre várat magára, de tény, hogy a Tolvaj huszár c. vers Érdemkönyvbe való bejegyzése utáni időszakból még a költő további öt műve szerepel a kötetben, de ezek eredetileg mind Petrovics aláírással vannak megjelölve, a Petőfi névalak nem szerepel.

²⁵ Petőfi Sándor összes költeményei (1838–1843). Kritikai kiadás. Szerk.: KISS József – MARTINKÓ András. Bp., Akadémiai Kiadó, 1973. 521.

²⁶ KISS–MARTINKÓ: i. m. (1973) 343.

A Páparól ismert Homonnai és A. B. írói álnevek esetében sem egyértelmű, hogy hova vezethető vissza ezek bevezetése a versek végén. Különböző feltételezések születtek ebben a kérdésben.

Eötvös Lajos visszaemlékezése szerint a költő „eredetileg mindegyik alá Petrovics Sándort írt, de később más tintával mindenünnét kitörülte e nevet, s a Homonnai vagy A. B.-t írt helyette. E törlés kétségen kívül apjával való összeveszése miatt s hihetőleg 1842 őszén történt.”²⁷

A Hatvany-könyv 1967-es szerkesztője a visszaemlékezéshez kötött lábjegyzetben viszont az alábbi megjegyzést teszi: „A törlés és javítás nem Petőfi írása, hanem valószínűleg Szeberényi, aki attól tartva, hogy a Képzőtársaság zsebkönyvében kelletténél több Petőfi-vers lesz, némelyiket „Homonnai” álnéven, ill. „A. B.” jellel készítette elő kiadásra. (Ferenczi Demjén Ferencre, a társaság 1844/45. évi elnökére gyanakodott. A szerk.)”²⁸.

Bodolay Géza egyik tanulmányában ezzel kapcsolatban arra az álláspontra jut: „A verseket régi nevén sajátkezűleg írta be az érdekműkönyvbe, de már az említett válogatás idején megtörtént a verseknek „A.B.”, illetve „Homonnai” névaláírással való megjelölése. Ki volt a Petrovics név átírója, beleegyezett-e Petőfi, esetleg ő maga kérte barátaitól, nem tudjuk.”

Kerényi Ferenc Petőfi-monográfiájában az írói álnevek elemzése során a Homonnai névalak elemzése során megjegyzi: „Az eddig használt álnevek között sem tudott dönteni; akár saját ötletéből származtak..., akár Vörösmarty kispikája ihlette őket, mint az Ostffyasszonyfán használt „Dalmá”-t (a Tündérvölgyből), a Páparól ismert „Homonnai”-t (a Hábador helyszíne).”²⁹. Kerényi a „Páparól ismert” jelzős szerkezetet használja, amely feltételezi, hogy maga az irodalomtörténész is bizonytalanul tartotta, hogy ténylegesen a költőhöz köthető-e az álnév használata.

Petőfi a pápai diákév alatt írt Szeberényi-levelében még összetettebbé teszi a kérdést, ugyanis a barátjának a következőképp írja alá a levelét: „igaz barátod (jelenleg) Petrovics Sándor tanuló/ (hajdan) Rónai színész/ (jövőben) Sió színész és litterator.”³⁰ Pápai diákként tehát a „Rónai” és a „Sió” álneveket is alkalmazza a költő saját maga definiálásaként. A Petrovics családnév pedig nem csak az

²⁷ HATVANY: i. m. (1967) 406.

²⁸ HATVANY: i. m. (1967) 407.

²⁹ KERÉNYI Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz. Bp., Osiris, 2008. 79.

³⁰ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajoshoz (Pápa, 1842. július 7.) = SZALISZNYÓ–ZENTAI: i. m. (2022) 388–389.

1842 nyarán írt levél végén, hanem az 1842 novemberi „búcsúlevél” aláírásaként is megjelenik még, az első, máig fennmaradt Szeberényinek írt levél, amelyben már az új „Petőfi” nevet használja a költő, 1843 márciusára datálódik.³¹

A *Tavas* zsebkönyv körül 1845-ben kitört nyilvános sajtóvita, melyben Petőfi Szeberényi Lajossal és Tarczy Lajos professzorral került konfliktusba, még egyszer előtérbe helyezi a kérdést, illetve némiképp növeli is a témát fedő homályt, hiszen a költő nem az A. B. és Homonnai álnéven megjelent verseit kéri számon egykori iskolatársán és tanárán, hanem éppen a néhány műve mellett szereplő Petőfi névalak használatát. Annyi bizonyos, hogy bár bizonyíthatóan pápai diákként alkotta meg a Petőfi névalakot a költő, de úgy tűnik, hogy azt rendszeresen, tudatosan csak a Páparól való távozása után kezdte el használni.

LANTAY, AZ „ELFELEDETT” PÁPAI BARÁT

A visszaemlékezésekben több helyütt felbukkan a pápai barátok között Lantay Sándor neve, viszont a helyi emlékezet nem tartja számon Petőfi kapcsolatrendszerében közeli barátként, csak a nagy hármast, Orlait, Jókait és Petőfit. Talán azért sem, mert a közös pápai diákév után nem sokkal, 1843-ban az említett barát nagyon fiatalon elhunyt, így aztán nem futhatott be diáktársaihoz hasonló nagy karriert, vagy például volt barátként, diáktársként nem olvashatunk tőle származó, Petőfiről szóló visszaemlékezést. A pápai diákkapcsolatok feltérképezésénél viszont mi fontosnak tartottuk, hogy őt is megjelenítsük a kapcsolati hálón.

Ferenczi Zoltán művében azt olvashatjuk kapcsolatukról: *„Folyton jó barátságban élt itt is (Petőfi) a Sopronból ismert Lantay Sándorral, ki szintén osztálytársa s meleg, áldozatra kész barátja volt. Lantay vasszorgalommal tanult, minek utóbb áldozata is lett...”*³² Megragadott ez a fél mondat: *„minek utóbb áldozata lett”*. Ezt a kifejezést Ferenczi Zoltántól szinte minden lexikon, adattár, későbbi munka változatlanul átvette, rejtélyes homályban tartva a korai halál pontos okát. Abból kiindulva, hogy a barát várpalotai lakhelyüként volt feltüntetve az iskolai dokumentumokban, gyűjteményi levéltári segítség révén végül kiderült, hogy valójában miért is hunyt el Lantay Sándor ilyen ifjan. A Várpalotai

³¹ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajoshoz (Kecskemét, 1843. március 5.) = SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 393.

³² FERENCZI: i. m. (1896) 247.

tai Református Egyházközség halotti anyakönyvében olvasható³³, hogy Lantay Sándor 1843. július 27-én halt meg tüdővészben, mindössze 21 éves korában.

„Gyakorlati észjárásával egészen ellentéte volt a költőnek s gyakran fedte idealizmusáért. Mint egy falusi birtokos nevelője, kivel együtt is lakott, nagyon el levén foglalva, keveset járt hozzájuk, inkább Petőfi kereste fel őt.”³⁴ — idézi fel Ferenczi Zoltán Lantay alakját.

„Legközelebb állt Orlayhoz és lakótársaihoz, kik közül kivált Nagy Imrét, a későbbi történetírót és Lantay Sándort szerette. Utóbbi korán, 1843-ban halt meg, s midőn Orlay ezt neki, mint akkor debreczeni színésznek megírta, azt felelte rá: „...csak most érzem, mennyire szerettem őt.”³⁵ — számolt be Ferenczi a soproni időszak leírása kapcsán Petőfi érzelmeiről.

Az emlékezet szerint tehát Petőfi kötődött a Sopronban megismert baráthoz, a kapcsolat kölcsönösségére, a bolyongó ifjú Petrovics sorsát szívében viselő barát érzelmeire viszont egy tőle származó, Orlainak szóló levél mutat rá jól: „...Szegegy barátom sajnállok, hogy Petrovicsal — kinek Pápán oskolába járásán örültem — ugy megcsufolódtál. A jó szándék s akarat ha nem sikerül, fáj a jobb lelkű embernek...”³⁶ — írta Lantay Sándor a közös barátnak és unokatestvérnek Sopronból 1841 áprilisában, miután tudomására jutott, hogy első pápai tartozkodása során Petőfi néhány napnyi iskolalátogatás után otthagyta a református kollégiumot, így Orlai Petrics Somának akkor még nem sikerült maradásra bírni őt. Ez a néhány soros levélrészlet egyébként ékes tanúpéldája annak, hogy a Petőfit körülvevő barátok hogyan próbálták közösen terelni a helyét kereső, nélkülöző vándor útját.

PETŐFI SCHILLER-ÉVE

A kiállítási tételek közé beemelt Érdemkönyv kapcsán óhatatlanul felmerült a kérdés, hogy a kötetnek melyik oldalát mutassuk meg a látogatóknak, hiszen mindez előfeltételezi, hogy van elképzelésünk, koncepciónk annak tekintetében, hogy milyen témát szeretnénk kibontani. Mivel az egyik koncepcionális alapkérdés az volt, hogy kik hatottak a fiatal pápai diák Petőfi fejlődésére,

³³ DREL III. 253.b. A Várpalotai Református Egyházközség halotti anyakönyve, 1843. július 27.

³⁴ FERENCZI: i. m. (1896) 247.

³⁵ FERENCZI: i. m. (1896) 169.

³⁶ Petőfi-adattár II. kötet (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 12.). Szerk.: KISS József. Bp., Akadémiai Kiadó, 1987. 7.

egyrészt tanárként és diáktársként közvetlen módon, másrészt közvetve, művészi szempontból, felmerült a kérdés, hogy abból a visszaemlékezésekben gyakran előforduló információból, miszerint a fiatal költő gyakran olvasta Schiller műveit, illetve pápai diákként fordított is a híres német költő és drámaíró műveiből, mennyiben vonható le a következtetés, hogy mindez hatással volt az ő művészi fejlődésére.

Az Érdemkönyvben szereplő Schiller-fordítás (Ifjú a pataknál) kapcsán tettük fel a kérdést, amelyet Fekete Sándor irodalomtörténész is tárgyalt egyik tanulmányában: Hatott-e valamilyen mértékben Friedrich Schiller Petőfi művészi fejlődésére?

Maga Fekete Sándor a téma feltárása során Túróczi-Trostler József (Schiller jelentős eszmei hatást tett Petőfire) és Pándi Pál (közvetlen Schiller-hatást aligha lehet kimutatni) egymással ellentétben álló nézetét sorakoztatta fel ebben a kérdésben³⁷, majd többek között a Tűnődés, Ifjú a pataknál, Ideál és való című műveket, illetve a képzőársulati Schiller-értekezés bírálatát vizsgálva jut el arra az álláspontra: „Így hát joggal elmondhatjuk, hogy 1842 Schiller-éve volt Petőfi eszmei és művészi fejlődésének.”³⁸

Mi a neves irodalomtörténész okfejtését, álláspontját elfogadva mutatunk rá a kiállításunkban a schillerei hatásokra, illetve az ezzel kapcsolatos pápai írásos emlékekre, és mutatjuk be az Érdemkönyvben szereplő Schiller-fordítást (Ifjú a pataknál).

HATÁSOK, KÖLCSÖNHATÁSOK

A következő résztéma, amelyről csak röviden tennék említést, olyan, a kiállításban megjelenített művészi, irodalmi hatásokat, kölcsönhatásokat idéz fel, amelyek már nem a pápai időszakhoz köthető, értelmezési problémákat felvető területek, hanem inkább annak kapcsán kerültek előtérbe, hogy a kiállításban célzottan szeretnénk volna bemutatni olyan „Petőfi-arcokat”, — ahogy erre a kiállítás alcíme, a „Petőfi arcai” is rámutat — amelyek annyira nem közismertek, így új színt vihetnek a látogatókban már korábban kialakult Petőfi-képbe.

Így mutatunk rá a tárlatban Petőfi és Alexandre Dumas francia dráma- és regényíró művészi kölcsönhatására, kiállítási tételként egymás mellé helyezve

³⁷ FEKETE Sándor: Petőfi romantikájának forrásai. = Irodalomtörténeti füzetek 77. Bp., 1972. 37–63.

³⁸ FEKETE: i. m. (1972) 63.

Petőfi egy 1844-es Dumas-novella fordítását³⁹ és egy 1866-ban megjelent Petőfi-vers Dumas tollából származó francia fordítását⁴⁰, kiemelve Petőfi azon kijelentését, miszerint ő részben Dumas műveinek olvasása kapcsán kezdett el abban hinni, „*hogyan talán mégis szép a világ*”. A látogatókban elsősorban Dumas Petőfi iránti művészi érdeklődése vált ki meglepetést, a francia művész 1865-ös pesti felolvasóestjéről, és az ennek kapcsán egy pesti lapban megjelent Petőfi-versfordításáról nem sokan hallottak még.

A kiállítás egyik legnépszerűbb pontjának bizonyult a világirodalmi hatások vizsgálata kapcsán tematizált „Petőfi Kínában” állomás, ahol a látogatók megismerkedhetnek Lu Hszün fontos irodalmi közvetítői szerepével, továbbá Li Zhen Árpád munkásságával, vagy éppen a világhírűvé vált magyar költő, Petőfi Sándor kínai közoktatásra gyakorolt irodalmi befolyásával.

Kiállításunk egy pontján rámutatunk Petőfinek a zeneirodalomra kifejtett hatására is, kiemelve az ifjú Friedrich Nietzsche által megzenésített Petőfi-verseket, amely szintén segít rácsodálkozni a látogatót arra, hogy milyen szerteágazó ráhatással volt Petőfi költészete az egyetemes kultúra különböző művészeti ágaira.

A fent említett három téma elsősorban az anyaggyűjtésben jelentett egy viszonylag speciális irányvonalat, és vetett fel olyan téren kérdéseket, hogy Petőfi mely „arcait” mutassuk meg, emeljük ki a látogatók számára, illetve milyen kiállítási tételeket rendeljünk mellé.⁴¹

PETŐFI VALLÁSOSSÁGA

Zárásként pedig még egy olyan témát szeretnék megemlíteni, ami bizonyos értelemben kihívást jelentett számunkra. Egyházi gyűjteményként indítást éreztünk arra, hogy Petőfi kapcsán a hit, a vallásosság kérdéskörét is megjele-
nítsük, még ha köztudott is Petőfiről, hogy nem volt igazán vallásos.

³⁹ DUMAS, Alexandre: Álarcosbál. Fordította: Petőfi Sándor = Pesti Divatlap 1844. őszhó (október) 6. 14. sz. 5–7.

⁴⁰ Dumas és Petőfi. = Vasárnapi Ujság 13 (1866) 1. sz. (január 7.) 3. A cikkben olvasható Petőfi Sándor: Falu végén kurta kocsmá... és Dumas Sándor: La Cabaret c. verse (az előbbi francia fordítása).

⁴¹ A fenti témákhoz rendelt kiállítási tárgyak, segédanyagok beszerzése izgalmas kihívás elé állította a szervezőket, mint például a Pesti Divatlap 1844-es számának felkutatása, a tárlatban látható kínai verseskötet megrendelése, vagy éppen Friedrich Nietzsche német nyelvű kottagyűjteményének megtalálása.

A költő maga írta 1849-ben fia keresztelője kapcsán: „*Reám és feleségemre nézve maradt volna, mint született, becsületes pogány embernek...*”⁴². Ez a megnyilvánulás, úgy gondoljuk, jócskán túlmutat a feltételezések szintjén, amikor ezt a témát szeretnénk körüljárni. Ugyanakkor számos irodalomtörténész, kutató mutat rá arra, hogy ez a témakör nem egyszerűsíthető le olyan mértékben, hogy kategorikus kijelentéseket tehessünk a keresztyén-keresztény hitvilág Petőfi művészetére gyakorolt hatásait illetően.

Nényei Pál drámaíró, irodalomtanár is kiemelte a Petőfi-emlékév kapcsán a vele készített interjúbán: „*Ha őszinték vagyunk, nyugodtan kimondhatjuk, hogy a reformkor és a forradalom időszaka nem volt a kereszténység diadalmenete. Olyan, hogy „Petőfi istenes versei”, nem létezik... Ő abban nagy, hogy létezik a költészetének az a rétege, aminek az olvasói olyan megismerés birtokába kerülnek, mint a zsoltárok vagy az evangélium olvasói; jó Petőfi-verseket olvasva végső soron szakrális tapasztalatokra tehetünk szert.*”⁴³

Szilágyi Márton irodalomtörténész a kérdéskör kapcsán arra a konklúzióra jutott: „*Költészetéből kimaradt a megváltás mozzanata, de nem volt hitetlen.*”⁴⁴

Mi a kiállításunkban két irodalomtörténész gondolatával adtunk keretet ennek a témának. Szerb Antal „*Ha nem tudná az ember, hogy Petőfi nem volt vallásos, feltétlenül azt kellene gondolnia, hogy nagyon vallásos volt.*”⁴⁵ — kezdetű megállapítása nyitja meg ezt a kérdéskört, majd Ratzky Rita gondolatmenetével adunk újabb impulzusokat az összkép árnyalásához. „*Költészete, gondolkodása, kivált történetfilozófiája, erkölce a keresztény kultúrából táplálkozott, és ezek a hajszálgyökerek nem szakadtak el akkor sem, amikor már a francia forradalmak történetét tartotta evangéliumának...*”⁴⁶ — jelenti ki az irodalomtörténész Petőfiről.

A kiállítás szervezői nem tartották feladatuknak, hogy ebben a kérdésben tézisszerű kijelentést tegyenek, csupán árnyaltabb képet szerettek volna felvázolni Petőfi ezen „arcáról”. Ugyanakkor a kiállítás zárásaként, úgymond XXI. századi reflexióként — amely amúgy is a tárlat egyik értelmezési síkját adja —

⁴² SZALISZNYÓ – ZENTAI: i. m. (2022) 348.

⁴³ <https://www.magyarkurir.hu/hirek/-magyarok-istenenek-nincs-semmi-koze-istenhez-nenyei-pal-iro-petofiol> Utolsó letöltés ideje: 2023. 11. 29.

⁴⁴ <https://www.magyarkurir.hu/hirek/kolteszetebol-kimaradt-megvaltas-mozzanata-de-nem-volt-hitetlen-szilagyi-marton-petofiol> [Utolsó letöltés ideje: 2023. 11. 29.]

⁴⁵ SZERB Antal: Magyar irodalomtörténet. [Budapest], Magvető, [1994]. 346.

⁴⁶ RATZKY Rita: „Halhatatlan a lélek”: tanulmányok, cikkek, kritikák a 18–19. század magyar irodalmáról. Bp., Napkút, 2015. 98.

Ratzky Rita gondolatához kapcsolódván szólaltattunk meg mai embereket, hogy nyilatkozzanak arról, mennyire fontosak az ő életükben a keresztény gyökerek, azok a gyökerek, amelyek Petőfit is valamilyen módon a keresztény kultúrkörhöz kapcsolták.

A fentiekben említett témák, kérdések talán jól érzékeltetik, hogy az új Petőfi-kiállításunk előkészítése során milyen elméleti, adott esetben tudományos jellegű kérdésfelvetésekkel kellett szembesülnünk, nem beszélve ezen a fórumon az egyéb koncepcionális, múzeumpedagógiai, szervezési, látványtervezési, grafikai kihívásokról, amelyek egy kiállítás szervezésének természetes velejárói.

A kiállításunk jelenleg is látogatható. Abban a reményben várjuk a látogatókat, hogy minél többek öröme, gazdagodására szolgál, ahonnan különleges élményekkel távozhatsanak. Reméljük, hogy segít abban is, hogy Petőfi pápai diákévét, illetve a költő különböző arcait bemutatva közelebb hozza a látogatóhoz az ember Petőfit, teljesebbé, árnyaltabbá teszi a róla kialakult képet.

S U M M A R Y

RENÉ SCHILDE

Petőfi200 – Experience of Organizing an Exhibition: Petőfi's Images in Pápa in Historic Sources and Legends

Hungary and Hungarians living all around the world celebrated the 200th birthday of the world-famous poet Sándor Petőfi (1823–1849) this year. The Petőfi exhibition opened in March 2023 was preceded with a yearlong preparatory work, during which time scientific questions in connection with the period the poet stayed in Pápa had to be answered. Several memories of this period have been published which formed the base of the local memory in connection with Petőfi. Historic value of these memories had to be examined, the people who had any effects on the 18-year-old young man while staying in Pápa had to be revealed: the teachers of the college, fellow students, friends, Gábor Egressy the strolling player who also performed in Pápa, foreign artists (Friedrich Schiller, Alexandre Dumas). The question why the poet left the town in the autumn of 1842 also had to be answered. The reality of the common saying that 'Sándor Petőfi was born in Pápa' had to be examined as well as the creation of his penname. The exhibition also shows his influence on the world literature and musical life. Collecting material in connection with the things mentioned above also meant a special line in the working process. Representing a church collection, we believed it was our task to show the poet's relation to religion in the exhibition as well. Organisers of the exhibition hope that the new exhibition contributes to the better understanding of the period the poet spent in Pápa by showing documents which had been unknown for the public before.